

ritatis, et durationis necessariae ad tales effectus. Unde etiam dictum illud Gloss., in dicto capite *Ad nostram: Non dicitur factum quod non durat*, in rigore non est verum, ut ex re ipsa constat, et exemplis adductis de consensu pravo cito transeunte, et Pontifice electo, et paulo post mortuo. Dictum ergo illud solum metaphorice quoad aliquam considerationem sustineri debet, et praesertim in ordine ad praesumptionem, de qua in illo textu agebatur, scilicet de tacita professione, a qua statim quis resilit, nam praesumitur non consensisse; si autem consensit, nihil refert brevitatis durationis. Hic autem non de praesumptione agimus, sed de veritate, ad quam spectanda est mora sufficiens ad actum, et ad debitam conformitatem cum populo in observatione festi; major enim mora accidentaria est ad hunc effectum.

26. *Cur Graecus non teneatur ad Latinorum ritus, quando inter eos est.* — Ad ultimum, de consuetudine Graecorum et Latinorum, respondeo imprimis ibi intervenire specialem rationem, quia ipsa Ecclesia ita interpretata est illos ritus, et vult illo modo servari propter specialem rationem, quam attigimus in dicta disputatione quadragesima quarta, tom. 3. Clarum est autem, quod si lex ipsa ita lata esset, ut explicaret se velle obligare incolas terrae, et non alienigenas illic venientes, tunc eos non obligari; hic autem agimus de lege, quae indifferenter ponitur pro tali loco. Deinde addo, legem illam, vel consuetudinem, quoad ritus accidentarios in sacrificio servandos, non esse universaliter et indifferenter propositam pro omnibus fidelibus aut pro omnibus sacerdotibus, sed Ecclesiam ipsam admittere in hoc magnam varietatem, sicut videbimus, in multis caeremoniis, aliter monachos, aliter vero clericos celebrare. Neque hi obligantur illorum caeremoniis uti, neque e converso, etiamsi in aliorum locis vel ecclesiis celebrent, quia ipsae consuetudines non sunt locorum, sed (ut ita dicam) personarum, seu statuum, ac professionum: statuta vero de quibus agimus, localia sunt, et de se ad omnes fideles cujuscumque professionis pertinere possunt.

27. *Quomodo haec extendenda ad festa generalia Ecclesiae.* — Ultimo tandem extendenda sunt, quae diximus in his duobus punctis, ad festa generalia Ecclesiae, quando ex consuetudine in aliquo particulari loco ablata est obligatio, ut in Inventione crucis, vel in festo Innocentium, aut aliis minoribus festis acci-

dere diximus. Nam in his habent locum duo principia, quae ex dictis colliguntur. Unum est, incolas illius loci, in quo praecipuum illud derogatum est, si extra illum inveniatur ubi praecipuum suam vim retinet, non posse uti indulgentia sui loci, sed teneri ad servandum festum, sive ibi maneant, sine sint in transitu. Patet a fortiori, quia si in alio loco servaretur festum illud ex particulari lege loci, tenerentur illi alienigenae se illi conformare, ut diximus; ergo a fortiori si ex lege generali Ecclesiae ibi non derogata, tale festum servetur. Sic dixit Felin. in dicto c. *Quod Clericis*, de For. comp., cum Cardinal. in Clem. *Dignum*, de Celebrat. Miss., quaest. 5, peccare Catalanum comedentem carnes Tolosae die sabbathi, etiamsi in sua patria sine peccato posset eas comedere, quia extra locum consuetudinis non potest illa uti, ubi lex generalis in contrarium viget. Idemque dixit Navarr., capit. 23, numer. 120, de Castellano comedente extrema animalium in die sabbathi, dum per Lusitaniam vel Navarram vagatur, ubi mos Castellae non est receptus. Imo multi ex auctoribus, qui in legibus particularibus non censent advenam transeuntem obligari ad earum observationem, nihilominus in generalibus id fatentur, etiamsi in patria hominis alienigenae ex consuetudine non serventur. Quia leges illae de se et per se omnes obligant, et derogatio, quae alicubi facta est per consuetudinem, est quasi affixa illi loco, nec extendenda est, cum sit odiosa. Neque se habet ut privilegium personale, quod cum persona incedat, quia nec isto modo introductum est, nec est ulla ratio cur sic explicetur. Maxime quia ordinarie solent tales consuetudines introduci ex peculiaribus rationibus locorum, unde etiam pro solis talibus locis introducuntur aut permittuntur.

28. Unde contraria sententia, quam Palae. et alii nonnulli moderni docere ausi sunt¹, mihi non videtur practice secunda, quia nulla auctoritate, nec ratione satis probabili, nedum firma nititur. Aiunt enim, licet illud videatur privilegium, nihilominus eo gaudere, qui ad breve tempus foras exeunt redituri, quia fictione juris habentur pro praesentibus. At enim cur non habentur etiam pro praesentibus quoad obligationem servandi statuta localia, vel consuetudines addentes obligationem? Contra rationem enim videtur habere illos ut praesentes, quoad consuetudines rela-

¹ In 4, d. 15, disp. 8, post 6 conc., fol. 126, paragr. *At vero.*

CAPUT XV.

AN SIT IN ECCLESIA PRAECEPTUM DE MISSA IN DIE FESTO AUDIENDA?

1. *Proponitur quaestio.* — Duae partes, ut supra dicere coepi, habet haec obligatio servandi festa: una affirmativa est, alia negativa, in quibus substantia illius consistit, quae jam a nobis explicanda est: hactenus enim fere tantum ostendimus praecipuum illud esse, et simul attigimus causas ejus, et quas personas obliget. Hoc ergo capite et sequenti, explicabimus ad quid obliget, seu quid agere praecipiat; postea vero dicemus quid prohibeat.

2. *Praecipuum hoc ad audiendam missam obligat.* — *Utrum sit de jure divino.* — Dico ergo primo: hoc praecipuum obligat ad audiendam missam integram in diebus festis, quae sub praecipuo observari praecipuntur. Hanc conclusionem tractavi late in tertio tomo tertiae partis, tota disputatione ultima, et ideo hic brevissime rem totam perstringam, ad illum enim locum lectorem remitto. Conclusio ergo certissima est ex communi consensu, et traditione Ecclesiae: certum est enim hoc praecipuum non esse divinum, sed ecclesiasticum. Potest quidem probabiliter dici, jus ipsum divinum legis novae obligare omnes Christianos, ut interdum divino sacrificio intersint, illudque per sacerdotem et cum sacerdote offerant, quia lex colendi Deum per sacrificium quasi naturalis est; et haec determinata est in lege gratiae ad sacrificium missae, et ideo ex vi institutionis illius divini sacrificii videtur sequi haec obligatio, vel saltem quod sit divino juri valde consentanea, ut dicta disputat., sectione 2, dixi. Nihilominus quod haec actio exercenda sit in singulis diebus festis, audiendo integrum missae officium, de jure ecclesiastico est, tum quoad aliquam institutionem, nimirum orationum, et aliarum caeremoniarum quae in missa fiunt, quae sunt ex institutione Ecclesiae, praeter substantiam sacrificii; tum quoad praecipuum de tali actione, quia Christus nunquam hoc determinavit ad tales dies, nec ad determinatum tempus. Ecclesia ergo hoc determinavit.

3. *Ubi et quando sit haec obligatio imposita.* — Sed quaeres ubi et quando. Quidam censent non inveniri hoc praecipuum in jure scripto, quia solum invenitur in capite *Missas*, de Consecratione, distinctione prima, et illud nec est Concilii universalis, sed provincialis,

xantes jus commune, et non quoad honestas consuetudines addentes aliquid juri communi. Dicit fortasse illum esse favorem, et ideo ampliandum, hoc vero esse onus, et quasi odium, et ideo esse restringendum. Ego vero potius relaxationem communis juris censeo esse odiosam, ideoque non esse extendendam, praesertim per solam fictionem juris. Maxime quia fictio juris non extenditur ultra casus in ipso jure expressos, vel eandem rationem habentes, quod de praesenti casu dici non potest. Denique contrarium est consuetudine receptum, et oppositum valde novum et scandalosum apparet, si Mediolanensis, verbi gratia, qui Romam peregrinatur, velit ibi in quatuor primis feriis Quadragesimae carnes comedere, quia (ut aiunt) Mediolani id ex consuetudine licet, et idem est in exemplis supra allatis. Quamobrem censeo non esse contrariam sententiam introducendam.

29. *Non teneri peregrinum ad festum generale, si sit ubi non celebratur.* — *Petr. Ledesm., de Matrim., q. 45, art. 5, punct. 3, dub. ult.* — Aliud vero principium huic correspondens est, incolam loci, in quo festum vel aliud praecipuum juris communis suam vim et obligationem retinet, si perveniat ad locum in quo ex consuetudine non obligat, etiamsi transeundo tantum illic sit, non teneri pro tunc ad servandum festum illud, et idem est de jejuniis, etc. Quod etiam est communiter receptum, ut patet ex Navar., Covar., et aliis supra citatis. Et colligitur plane ex sententiis Augustini supra adductis, quod potest quisque se conformare consuetudini populi in quo invenitur, in his rebus quae per se mala non sunt. Ratio etiam proxime facta hic applicari potest, quia relaxatio illa juris communis, per consuetudinem facta in tali loco, introduxit ibi privilegium, quasi locale, ut eo utantur omnes, qui loco etiam utuntur, et in eo praesentes sunt. Nec oportet ibi fingere absentiam, eo quod ille habeat animum cito redeundi, quia haec obligatio, vel excusatio non in fictione, sed in veritate fundanda est. Atque hoc etiam habet usus: nam Lusitani per Castellam transeuntes sine scrupulo vescuntur extrematibus arietum in diebus sabbathi, et sic de aliis.

nec loquitur de omnibus festis, sed de dominica, nec ad omnes fideles, sed tantum ad sæculares. Non multum autem refert an hoc præceptum sit satis expressum in aliquo Canone scripto, cum de universali traditione, et consensu Ecclesiæ constet. Dico vero hanc ipsam consuetudinem esse optimam interpretem juris scripti, et ita etiam contineri hoc præceptum scriptum in citato Decreto. Nam imprimis licet illud sit Concilii Agathensis provincialis, tamen illud universa Ecclesia acceptavit. Adde etiam sufficienter haberi in sexta Synodo, capit. octavo, quod non est ex Trullanis Canonibus, sed ipsius Concilii generalis; ibi autem dicitur esse licentiam iter agendi in die dominico, *dummodo missa non omittatur*, quam prius audiendam esse dixerat; docet ergo hoc esse sub obligatione. Deinde jam supra dictum est dies festos esse æquales quoad obligationem præcepti: unde, quod statuitur de dominica, intelligitur esse statutum de omnibus festis; sed nominatur dominica, quia est veluti generale festum in quo fit prima determinatio temporis deputati ad divinum cultum secundum se, ut supra explicatum est. Unde in eodem Concilio Agathensi, capite vigesimo primo, supponitur, in omnibus festivitibus esse missam audiendam, tamen in solemnioribus esse ad communem parochiam accedendum, cap. *Si quis*, eadem distinct. 4, de Consec.; idem in cap. *Quando*, et in capit. *Qui die solemn*, ex Concilio Aurel. et Carthag. Sermo etiam est generalis, et de tempore diei solemn, id est, festivi, in quo fideles debent ad missas convenire, et inde non discedere, donec a sacerdote benedictionem accipiant; et in eadem distinctione sunt alia decreta hoc explicantia, ut videbimus. Et in Concilio Tribur., cap. 35, expresse dicitur, in diebus dominicis et Sanctorum festis, omnes Christianos debere ad missas convenire. Quod ergo de dominica præcipitur, ad omnes dies festos extenditur; qui autem sint hi dies festi, breviter perstrinxi in dicta disp., section. 4, multo vero distinctius in superioribus capitibus. Et ex utroque loco constat, hanc obligationem non extendi ad dies profestos, quia nullum est de hoc præceptum ecclesiasticum. Denique quod in illo decreto sæculares exprimentur, non refert, quia non est factum ad limitandum, sed ad augendum, seu ad ostendendum generalitatem præcepti, ita ut subaudiendum sit, *etiam sæculares*; nam clarum est religiosos et ecclesiasticos magis ad hoc obligari, et hoc etiam interpretatur consuetudo, et alia jura, ut late dixi in dicta

disp., sect. 3, ubi de personis, in quas hoc præceptum quoad hanc partem cadit, tractavi.

4. *Antiquitas audiendi missam in festo.*—Adde vero propter alteram partem interrogationis, hoc præceptum antiquius esse quam Agathense Concilium; hoc enim post quingentos fere annos post Christi ortum coactum est; traditio autem agendi diem festum per sacrificii eucharistici communem oblationem, ad quam omnes Christiani convenire debent, longe est antiquior, et a tempore Apostolorum incepisse videtur. Nam in Canone 10 Apostolorum, et capit. *Omnes fideles*, de Consecrat., distinctione prima, supponitur hic mos, et præcipitur ut fideles non discedant ab his sacris conventibus ante communionem. Clarius Clemens, lib. 5 Constit., cap. ultimo, in fine: *Cunctis* (inquit) *dominicis diebus conventus ecclesiasticos celebrantes, lætitia fruimur*; et lib. 7, cap. 31: *Die Resurrectionis Domini, quem dominicum dicimus, convenite sine ulla conventus intermissione ad agendum gratias Deo, etc., ut sic sacrificium vestrum reprehensione careat, sitque Deo acceptum et gratum, qui de Ecclesia sua œcumenica dixit: In omni loco offeretur mihi sacrificium mundum, etc.* Ex quibus locis Clementis intelligi potest, quoties antiqui Patres docent festa, et solemnitates ecclesiasticas celebrandas esse a fidelibus, præcipue loqui de celebratione per missæ sacrificium, et in hoc ponere quasi substantiam hujus celebritatis. Unde Justin., in Apol. 2 pro Christian., in fine, describit modum quo antiqui fideles in diebus dominicis ad missas audiendas convenire solebant. Quem morem tempore etiam Hieronymi fuisse, satis ipse indicat in Epitaphio Paulæ, Epist. 27 ad Eustoch., capit. 10, dum ait Paulam, cum virginibus, solitam fuisse diebus dominicis ad ecclesiam procedere, utique ad missam audiendam; nam illo die solitam esse celebrari, idem tradit in Epist. 53 ad Ripar., contra errores Vigilantii, capite 4. Unde Augustinus, sermone 215 de Tempore, ad omnes fideles ait: *Omnis die dominico ad ecclesiam convenite; si enim infelices Judæi tanta devotione celebrant sabbatum, quanta magis Christiani in die dominico soli Deo vacare, et pro animæ suæ salute debent ad ecclesiam convenire*; et serm. 254, in dominica et solemnitatibus festorum soli Deo vacandum esse dicit, et *vesperi etiam esse orandum: in die vero* (subjungit) *nullus se a sacramissarum celebratione separet*. Itaque constat traditionem hanc ecclesiasticam longe antiquiorem esse Concilio Agathensi, et ex modo

quo a Patribus commemoratur, non obscure colligitur fuisse introductam ut necessariam ad festorum observationem, et debitum Deo cultum, licet forte rigorosa obligatio præcepti non fuerit in principio tam clare proposita, sicut fuit postea, quod ad præsens Ecclesiæ statutum non multum refert.

5. *Præceptum missæ sub mortali obligat.*—Secundo ergo dicendum est, hoc præceptum obligare ex genere suo sub mortali culpa, eamque committi per voluntariam missæ omissionem ir die festo, etiamsi non ex consuetudine vel contemptu omittatur, sed semel tantum, aut iterum, nisi excusatio sufficiens interveniat. Conclusionem hanc late probavi in dicta disputat., sect. 1, ubi retuli nonnullos auctores dicentes, non esse peccatum mortale transgressionem hujus præcepti, nisi ex contemptu fiat; per contemptum autem consuetudinem interpretantur. Sed assertio est omnino vera et communis, ut patet ex Palud., 4, d. 15, q. 5, art. 1; Anton., 2 p., tit. 2, c. 10, § 1; Sylvest., verb. *Missæ*, 2, q. 1, ubi dicit, pene omnes hanc sententiam tenere. Item Panormitanus in cap. 1 de Vit. et honest. cler., num. 8; Lopus, allegat. 58; Navar., cap. 21, num. 2; Cajet., in Sum., verb. *Festorum violatio*; Sot., in 4, d. 13, quæst. 2, art. 1; Abulens., Exod. 20, quæst. 13. Ratio a priori est, quia præceptum hoc pertinet ad virtutem religionis, quæ ex suo genere gravissima est, et missæ sacrificium est etiam materia satis gravis, ut dicto loco satis ostendi, et variis exemplis confirmavi. Nunc solum addo, quod si una transgressio hujus præcepti voluntaria non est peccatum mortale, nec ratione consuetudinis esset culpa mortalis, quia plura peccata venialia non efficiunt unum mortale, nec sola consuetudo sufficit, ut quod ex illa fit, censeatur fieri ex contemptu; alias mentiri ex consuetudine esset mentiri ex contemptu, et consequenter esset peccatum mortale, quia quodlibet peccatum, licet per se leve sit, si fiat ex contemptu, est mortale. Imo transgressio regulæ non obligantis ad culpam, vel ommissio consilii, si ex contemptu fiat, censetur communiter esse mortale peccatum, de quo latius agitur in materia de Legibus, ubi explicatur quid sit contemptus, quod nec facile nec breviter fieri potest. Est tamen ab hoc proposito alienum, quia frustra hic postulatur contemptus ad gravitatem transgressionis; alias præceptum de missa audienda in die festo non esset proprium, et rigorosum præceptum, quod dicere erroneum est.

Sequela patet, tum quia peccare ex contemptu non accidit tantum contra præcepta, sed etiam contra consilia, quia tunc actio, vel ommissio non accipit suam malitiam ex transgressionem regulæ, cui per se opponitur, sed ex contemptu, qui est per accidens; tum etiam quia, si est rigorosum præceptum, transgressio illius satis deliberata non potest esse venialis, nisi ex levitate materiæ; materia autem tota hujus præcepti non potest dici levis sine magno errore.

6. *Si levis pars missæ omittatur, est veniale tantum.*—Propterea enim additum est in assertione, *ex suo genere*, per quam particulam significari solet, si peccatum sit consummatum, et integrum in tali specie, esse mortale, posse tamen esse veniale ex levitate materiæ, quod etiam in præsentem verum est; nam, licet non audiatur integra missa, si pars quæ omittitur levis est, peccatum non erit mortale, sed veniale, sicut in aliis præceptis vulgare est. Quando autem pars missæ omissa censenda sit levis, in dicta disputat., sect. 2, sufficienter explicui; ubi etiam declaravi late quænam missa sit audienda, ut præceptum integre impleatur. Et in sect. 3 addidi, quid sit audire illam, et qua attentione audienda sit, ut præceptum integre vel sufficienter servetur. Denique addidi in assertione, *nisi excusatio sufficiens interveniat*, quia omnia præcepta positiva hanc patiuntur exceptionem, et multo facilius, quando humana sunt; quibus autem ex causis possit hæc excusatio provenire, tractavi late in dicta disp., sect. 6.

7. Unum vero superest explicandum circa tempus pro quo obligat hoc præceptum; nam quoad hanc partem affirmativum est, cujus natura est, ut licet obliget semper, non pro semper; ergo cum proportionem participat hoc præceptum hanc conditionem; nam obligat semper in die festo, donec impleatur, non tamen pro toto die, nec pro qualibet parte ejus. Dubitari ergo potest quomodo assignandum sit certum tempus, pro quo obliget. Cui dubitationi non satisfaciet, qui dixerit obligare pro toto tempore ante meridiem, quia in toto illo potest præceptum impleri; et non extra illud, quia solum illud est ad dicendam missam deputatum. Non, inquam, hoc satisfacit omnino; tum quia etiam illud tempus est indefinitum, et non pro toto illo obligat præceptum, sed pro quadam parte illius satis brevi, et de illa quærimus quomodo designanda sit; tum etiam quia ad hoc præceptum est quasi per accidens,

quod missæ dicantur tantum in tempore matutino. Nam si missa vel ex occurrenti occasione, aut necessitate, vel ex consuetudine recepta et approbata, vel ex privilegio dici posset hora secunda, vel tertia pomeridiana, satisfaceret huic præcepto, qui usque ad illud tempus auditionem missæ differret. Igitur præceptum de se indifferenter obligat ad audiendam missam in qualibet parte temporis illius diei, in quo inveniri possit. Unde, si in pluribus horis ejusdem diei festi, missæ copia possit haberi, liberum homini relinquitur, ut, in quacumque hora velit, possit præceptum implere. Et tunc, quamvis horam anticipet, pro qua nondum præceptum urget, sufficientissime illud implet, neque oportet tunc assignare tempus illud, pro quo præceptum obliget, quia jam tempus illud quasi præventum est, ut sic dicam. Si vero auditio missæ dilata est usque ad ultimam horam diei, in qua potest missæ copia inveniri, pro illa hora urget jam hoc præceptum: quia est quasi ultimus terminus obligationis, extra quem impleri non poterit; neque aliter potest certum aliquod tempus, pro quo obliget hoc præceptum, determinari.

8. Unde infertur posse hoc præceptum impleri statim post mediam noctem, si tunc missa dicatur, ut notat Sylvest., ver. *Missæ*, 2, q. 1, quia jam auditur missa illo naturali die, et hoc tantum præcipitur. Et similiter e converso sequitur, quod ubicumque possit dici et de facto dicenda sit in aliqua hora post meridiem, non teneatur quis audire missam antea, etiam si possit, quia talis determinatio in ipso præcepto formaliter non continetur, neque ex vi et forma præcepti affirmativi colligi potest. Et eadem ratione e converso, si alicubi missa tantum dicenda sit hora 8 vel 7, vel alia antecedente matutina, ibi, et in tali die obligare præceptum pro tali hora; et non posse aliquem licite nec bona fide tunc scienter eludere præceptum, non audiendo missam illa hora, eo prætextu quod præceptum non obligat pro tali hora, sed absolute pro toto tempore matutino, et ideo posse illius executionem licite differre usque ad meridiem; quod si tunc missa non inveniatur, esse per accidens, et inducere excusationem: est enim vanus prætextus, quia præceptum non concedit positive, ut sic dicam, ut toto tempore antemeridiano possit differri missa, sed simpliciter præcipitur ut illo die audiatur, et consequenter virtute conceditur ut possit differri, quandiu copia illius expectatur intra totum illum diem; quando vero

jam futura non speratur, præceptum jam pro tunc obligat, et ideo non habet locum excusatio. Unde etiam fit ut teneatur homo prævenire et audire missam, quamprimum potest in illo die, si probabiliter timet superventurum impedimentum, ratione cujus non possit post talem horam missam audire, etiamsi alias de futura non sit; quia, ut dixi, præceptum simpliciter obligat ad missam audiendam in illo die, et tunc non potest aliter impleri, nisi audiendo missam in illa hora: nam hic et nunc, et in tali persona, illa est quasi ultima hora diei apta ad implendum præceptum, in qua et pro qua præceptum obligat. Et in hoc omnes Doctores conveniunt, et consuetudo ita declaravit præceptum, neque esse potest ulla dubitandi ratio.

9. Atque hinc tandem fundari potest, quod supra, in fine capit. 13, huc remisimus circa sententiam Navarri dicentis, in festo locali alicujus oppidi teneri incolam illius loci, quem dies festus ibi reperit, priusquam inde discedat, vel ad laborandum in vicino oppido, ubi festum illud non servatur, vel ad iter agendum, audire missam, etiamsi post brevissimum tempus futurus sit extra territorium illius oppidi, pro quo solo obligat illud præceptum. Cujus rei rationem his brevissimis verbis reddit Navar., quia dies festus, ubi ipsum deprehendit, ad hoc ipsum obligavit. Posteriores vero Summistæ nullam rationem reddunt; nec in illis verbis explicatur quid sit, cur ita obliget tunc præceptum, quandoquidem ejus obligatio non durat pro toto die, quia non obligat, nisi in illo territorio, et talis persona non est futura intra illud toto die, imo nec toto matutino tempore, et licite ac sine peccato discedit, quia præceptum non obligat ad permanendum ibi toto die, ut supra dictum est. Unde non desunt moderni scriptores¹, qui probabilem censeant oppositam sententiam, scilicet posse in eo casu incolam discedere, non audita missa, quia præceptum non obligat pro illa brevi hora matutina, et postea cessat omnino ejus obligatio. Quod si objicias, præceptum obligare ad præveniendum, ut diximus, respondet id esse verum, quando obligatio præcepti duratura est eo tempore quo superventurum est impedimentum; nam tunc revera homo obligatur præcepto, et licet possit excusari per superveniens impedimentum, illa tamen excusatio non habet locum, quando impedimentum fuit prævisum, et potuit præveniri per ac-

¹ Sancius, l. 3 de Matr., disp. 28, num. 21.

tum simpliciter præceptum illo die. At vero in altero casu non ita est, quia præceptum in re ipsa non obligat pro toto matutino tempore, et ita postea non intervenit excusatio, se¹ totalis ablatio obligationis, qualem homo non tenetur prævenire.

10. Sed hoc licet ingeniose excogitatum sit, nihilominus non videtur admittendum; tum quia in re practica et morali non est facile recedendum a communi sententia; tum etiam quia hæc videtur esse consuetudo populorum, quæ pia est et sancta, et non expedit occasionem præbere oppidis ad minuendum suorum festorum cultum; tum denique quia ex dictis colligitur sufficiens ratio; nam hoc præceptum, quatenus affirmativum est, nec requirit, nec concedit aliquam certam temporis latitudinem, pro qua possit ejus observantia differri, sed obligat ut, quamprimum possit, impleatur, si postea implendum non est, nam hæc est vis et natura præcepti affirmativi, si in illo aliud non exprimitur. In hoc autem præcepto audiendi missam in die festo nihil aliud exprimitur, sed simpliciter imponitur obligatio: postquam ergo hæc obligatio comprehendit personam, implenda est quamprimum possit; neque potest excuti, ut sic dicam, per solum voluntarium discessum, nisi prius impleatur. Et in hoc, ut supra dicebam, est magna differentia inter præceptum affirmativum et negativum circa diem festum, quia negativum obligat pro toto tempore diei, et in singulis partibus ejus pro illis tantum impletur, et non pro aliis; et ideo potest servari in oppido pro illo tempore quo ibi permanetur, et pro altera parte ejusdem diei extra territorium non servari; præceptum autem affirmativum præcise obligat ad unum actum, et per illum impleri debet quamprimum possit, si postea cessaturum est. Neque illa tunc est proprie præventio, sed est solutio obligationis, quæ pro tunc urget, eo ipso quod amplius duratura non est. Et ita parum refert differentia assignata inter excusationem, et carentiam obligationis.

11. Posset tamen sententia Navarri juxta vim nostræ rationis non improbabiler limitari, ut locum habeat, quando potest quis in eo casu hora matutina missam audire, priusquam in aliud oppidum ad laborandum illo die discedat, nam tunc procedit maxime ratio facta, quam hoc modo etiam consuetudo confirmare videtur. At vero si toto illo tempore missa ibi non diceretur, quam posset homo audire, expectandum illi esset ibi usque ad

meridiem pro missa audienda; at durum videtur hanc obligationem imponere, quia præceptum per se non obligat ad permanendum ibi, quia ratio præcepti negativi ad hoc non obligat, ut omnes supponimus; ergo nec ratio præcepti affirmativi: sed pro illo tempore, pro quo obligavit personam ibi existentem, per illam non stetit quominus illud impleret, ut in casu supponitur; ergo non apparet unde obligari possit ad expectandum ibi usque ad meridiem. Nec videtur hoc esse contra intentionem Navarri, et aliorum; cum enim dicunt posse iri ad laborandum audita missa, supponere videntur hanc conditionem debere esse ita possibilem, ut moraliter non destruat priorem partem, ut fere destrueretur, si illa conditio cum majori rigore esset exigenda. Accedit etiam, quod per modum excusationis potest hoc frequenter honestari, quia ordinarie casus hic solum habet locum in pauperibus, qui non videntur cum tanto gravamine obligandi, ut labore suo vel majori parte ipsius priventur, propter expectandam missam, quando ad horam tantum obligantur, et per illos non stat quominus tunc audiant. Sed nihilominus in eo casu maxime cavendum est scandalum, et consulenda ac servanda est consuetudo, et si circa hoc fuerit aliqua Episcopalis seu synodalis constitutio, observanda etiam est.

CAPUT XVI.

AN IN DIE FESTO ALIÆ ACTIONES SACRÆ SINT IN PRÆCEPTO.

1. *Hoc præceptum, quatenus affirmativum, nihil ultra jubet.* — Regula generalis est, hoc præceptum colendi Deum in die festo, quatenus affirmativum est, non obligare ad exercendum intra illum diem alium actum divini cultus, sive internum, sive externum, præter missam. Assertio est communis, præter paucos auctores, in uno vel alio puncto, quod statim indicabo. Ratio autem unica est, quia Ecclesia nihil aliud præcepit, quia nec scriptum invenitur tale præceptum, nec traditione, seu consuetudine habetur, et qui oppositum senserit, oportet ut alterutrum horum ostendat; melius autem hoc probabitur discurrendo per alias obligationes illius diei, quæ vel ab aliis assertæ sunt, vel excogitari possunt.

2. *An ad hoc spectet communicatio in die Paschatis.* — Prima exceptio et singularis est de die Paschatis, in qua obligamur ad commu-